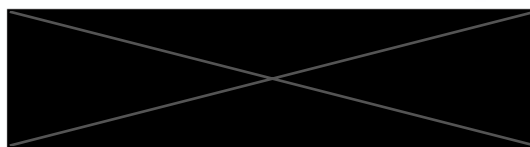

5.7. Ondskab

- Hvad er ondskab?
- Hvordan opstår ondskab?
- Hvordan kan ondskab og grusomhed forklares psykologisk?
- Er mennesket godt eller ondt?
- Hvorfor har det onde en stærk æstetisk tiltrækningskraft på nogle?
- Kan vi rumme idéen om, at mennesket både er godt og ondt?

Ondskab

Definitionen på „ondskab“ er *bevidst eller målrettet at påføre andre mennesker smerte og lidelse*. Det kan ske gennem for eksempel grov mishandling, voldtægt, overgreb eller terror. Det er kun ondskab, hvis det påføres levende væsener; men det betegnes ikke som ondskab, hvis det sker *uforsætligt*, dvs. ikke med vilje. Et fællestræk ved ondskab er, at gerningsmændene mangler hensynstagen til andre menneskers følelser og menneskeværd. Derfor kan man sige, at ondskab er *uempatiske handlinger*.

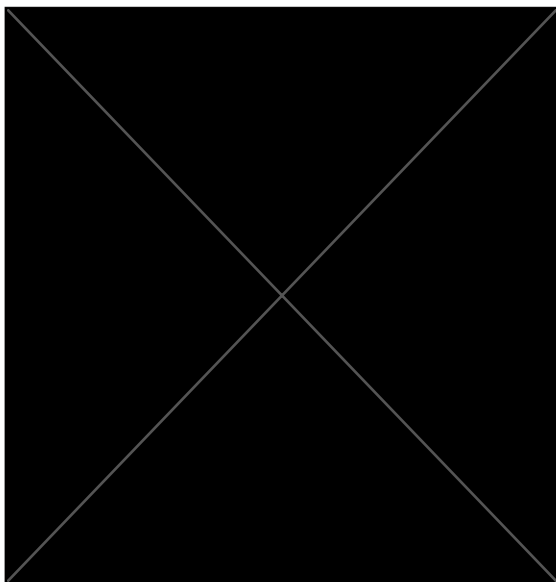

Ondskab findes, har altid fandtes og vil altid kunne findes *overalt*. Det findes i mange former. Vi kender Hitlers dødslejre og Stalins fangelejre som eksempler på brutal ondskab. Ligeledes Islamiske Stats voldtægt af 11-årige piger, afbrænding af levende mennesker samt deres halshugning af yezidiske kurdere og kristne, hvilket de offentliggør på video. Men ondskaben bor alle vegne, også i os selv, selv om vi måske ikke tror det. Spørgsmål er, *hvordan* og *hvornår* den kommer til udtryk.

Overdreven ondskab er i sig selv ubegribelig, men i psykologi arbejder man alligevel med at finde plausible årsager og forståelsesmodeller. Man vil gerne tænke, at samfundsmæssige onder er sociale problemer, mens individuel ondskab skyldes en personlighedsforstyrrelse. Men sådan er det ikke altid!

Svendsens ondskabstypologi

Det ligger i menneskets natur at søge *årsagsforklaringer*. Det er svært at forholde sig til, hvis onde gerninger er „umotiverede“. Som regel har ting en årsag. Den norske filosof Lars Svendsen opererer i sit værk „Ondskabens filosofi“ fra 2001 med fire forskellige typer for ondskab:

1) *Den dæmoniske ondskab*: Dette er den mindst udbredte form. Her finder ondskaben sted for sin egen skyld. Aktøren oplever *spænding* og *sadistisk glæde* ved at påføre andre lidelser. Formålet med ondskaben er at opleve denne sadistiske tilfredsstillelse. Det kan måske gælde en torturbøddel, der har det arbejde at torturere fanger.

2) *Den instrumentelle ondskab*: En person gør noget ondt for at opnå noget andet, vel vidende at det er ondt. Det onde, som skal opnås, kan udmærket være et godt formål, men midlerne er onde. Ondskaben er instrumentel, dvs. den er her et redskab for at opnå noget, som måske også kunne have været opnået på anden vis. Den onde handling mangler egenværdi. Fokus er på det, der skal *opnås*, for eksempel hvis en hustru bevidst myrder sin rige mand for at arve hans formue.

3) *Den idealistiske ondskab*: Her gør aktørerne noget ondt, i den tro at det er godt. Terrorister må stort set beskrives som idealister. Eksempelvis når Islamisk Stat halshugger og parterer kristne, i den tro at deres Gud mener, at det skulle være godt. Idealistisk ondskab er også blevet udøvet af kristne, for eksempel under korstogene og hekseafbrændingerne i Middelalderen.

Mange nazister var drevet af en ambition om at skabe et bedre samfund. Derfor kan også SS' tortur i Nazityskland samt de mange fangelejre under Stalins kommunistiske regime i Sovjet betegnes som idealistisk ondskab. At selve idealet er perverteret, gør ikke aktørerne mindre idealistiske.

Modstanderen legemliggør i aktørernes øjne det onde, derfor må de bekæmpes og udryddes. Idealisten vil kunne anerkende, at enkelte handlinger er beklagelige, men de vil søge dem retfærdiggjort af et højere gode. Således giver udøverne af det onde sig ud for at repræsentere det gode, men når man ser på deres handlinger, er de onde. Også selv om aktørerne selv mener, at de udrydder det onde!

4) *Den dumme ondskab*: Kendetegnes af, at aktørerne er uvidende eller påberåber sig at være uvidende om, at det, de gør, er ondt. Aktørerne

handler uden egentlig at tænke over, hvorvidt det, de gør, er godt eller ondt. På denne måde skiller de sig ud fra den idealistiske ondskab, hvor aktørerne netop tænker over godt og ondt. Dumhed er her fraværet af refleksion. Eller måske vil man være uvidende (*fortrængning, benægtelse*) og kan ikke eller tør ikke tænke dybere.

Mobning kan være et godt eksempel på dum ondskab. Når elever har mobbet en klassekammerat i folkeskolen og senere som voksne bliver konfronteret med offeret, der beskriver, hvor hårdt det ramte, erklærer de ofte, at de ingen anelse havde om, at det, de gjorde, var så slemt.

Det kan være vanskeligt at afgøre, hvilken af de fire kategorier en bestemt aktør eller ond handling falder ind under. Nogle gange falder de måske ind under to kategorier.

Svendsens fire årsagsforklaringer

Lars Svendsen opstiller disse fire forklaringer, som traditionelt angives som årsag til, at mennesket begår ondskab:

1) Mennesket bliver (*føler sig*) besat eller forført af en overnaturlig magt.

2) Mennesket er ud fra sin natur determineret til en bestemt type adfærd, vi kan kalde ond.

3) Mennesket bliver formet af sine omgivelser til at udføre onde handlinger.

4) Mennesket er frit og vælger at handle i overensstemmelse med det onde.

Baron-Cohens teori om manglende empati

Empati er en vigtig social kompetence. Psykologiprofessor ved Cambridge University og autismeekspert Simon Baron-Cohen skrev i 2011 en bog om den teori, at *ondskab udspringer af manglende empati*, idet gerningsmanden i gerningsøjeblikket frakobler indfølelsen for det enkelte menneske.

Autister kan have et problem med *empati*, men det betyder ikke, at de geråder ud i ondskab.

Derimod har de fleste ikke-autister en vis evne til at føle empati samt mulighed for at slå

Definition af empati

De fleste mennesker har en vis evne til *empati*, og det kan via skannere måles i bestemte områder i hjernen, når man er *empatisk*. Graden af *empati* varierer fra person til person og fra situation til situation. *Empati* er først og fremmest en tre-leddet aktivitet, der forklares her:

1) *Erkendelse*: Simon Baron-Cohen definerer *empati* som evnen til at give slip på sig selv og sit enstrengede fokus på egne behov og åbne opmærksomheden for at inkludere en anden (andre). Det handler altså om op-

mærksomhedens fokus og evnen til at rumme og se.

Gennem *empati* bliver en anden persons (andres) behov, rettigheder, følelser, værdier nærværende for en. Vi bliver bevidste om den anden (de andre).

2) *Identifikation*: Empati er desuden vores evne til at *identificere os* med, hvad en anden tænker og føler.

3) *Respons*: Sluttelig er det (på baggrund af erkendelsen og identifikationen) ens evne til at *besvare* vedkommens tanker og følelser med en passende emotion. Denne respons er en form for aktivitet.

den til og fra, mener Baron-Cohen. Mangel på empati er ikke den eneste faktor ved onde handlinger, men det er den vigtigste, fordi den vedrører egocentrisme og kobler offeret fra. Gerningsmænd er altid fanget af deres eget selv-fokus, når de begår en ond handling. De har ikke øje for, hvad offeret føler.

Baron-Cohen anvender begrebet *objektivering*. Gerningsmanden betragter i gerningssituationen ikke sit offer som et individ, et subjekt, men derimod som et objekt. Han bygger her på Martin Buber.

Martin Buber

Den østrigsk-fødte, israelske eksistenstænkner Martin Buber opstillede i 1920'erne en teori om *to måder*, man kan møde folk på:

1) *Jeg-du*-mødet er, når man *indgår i dialog* med en anden person og anerkender, at den anden er et selvstændigt subjekt. Der skabes et *intersubjektivt rum*, dvs. en relation mellem to el-

ler flere subjekter på lige fod på tanke- og følelsesplanet. Dette er almindeligt i nære forhold.

2) *Jeg-det*-mødet er, når man behandler den anden som et objekt, idet man ser bort fra, at den anden egentlig er et subjekt. Man bruger her den anden til et eller anden formål. Dermed gøres den anden til *objekt (objektivering)*, for aktøren tager kun udgangspunkt i sit eget *Jeg*. Baron-Cohen siger, at dette sker, fordi vi har slået *empatien* fra; vi har kun øje for egne behov, tanker og følelser.

Jeg-det-møder kan også opstå, når et møde er midlertidigt, kortvarigt og/eller af forretningsmæssig karakter, hvor man ikke behøver at være personlige eller komme dybere i kontakt med hinanden.

Mangel på empati er i øvrigt et af symptomerne på at være psykopat, men ikke alle psykopater iværksætter folkedrab.

Eksistenspsykologi uddybes i kapitlet om Sartre (kapitel 1.7).